

Dossin kasernens gård med jødiske personer, der frivilligt er mødt frem efter at være blevet udvalgt til tvangsarbejde. Sidst i juli eller tidligt i august 1942. Stillet til rådighed af museet. © Kaserne Dossin – Fonds Kummer.

En utænkelig rejse

Af Jacob Halvas Bjerre

De fleste af os har et røddefarvet pas i skuffen. Vi bruger passet som et internationalt anerkendt ID-kort, når vi skal rejse ud af Danmark. Vi stoler på, at det virker. I 2016 er det blevet endnu vigtigere på grund af indførelsen af en midlertidig grænsekontrol. Passet er udstedt af de danske myndigheder, og tiltroen til det fra andre myndigheder sikrer som regel, at vi kan krydse grænserne uden nævneværdige problemer. For langt de fleste med et dansk pas er det derfor heller ikke et problem at tage ud at rejse. Er destinationen ud over det sædvanlige, til eksempelvis krigsområder eller lande med et mindre godt forhold til Danmark, forandres billedet. Rejsens letthed erstattes med besværligheder med myndigheds-personer og statslige institutioner. På mange måder handler denne artikel om en besværlig rejse, der ved eftertanke virker utænkelig. Vi skal tilbage til et Europa under Anden Verdenskrig i efteråret og vinteren 1943. Vi skal følge en kvinde. Hun er født i Tyskland, og hun er jøde. Hun får store problemer med at rejse op mod julen 1943. Alice hedder hun.¹

Alice er i foråret 1943 fyldt 60 år. Hun har brunt hår og grå-brune øjne. Hun er af middel højde. Hun bor i Belgien. Hendes adresse i Bruxelles er Rue Henri Staquet 53. Det er ikke langt fra centrum, og huset er i tre etager. Hun blev dansk statsborger, da hun på rådhuset i Charlottenlund sagde ja til den danske kunstmaler Johannes i 1938. Alice bor kort før brylluppet i Berlin, og blot to dage efter brylluppet får hun sit danske pas, og 18 dage senere krydser hun den dansk-tyske grænse med Belgien som destination. Johannes er med, og i Bruxelles bor også Alices voksne søn Ernst med sin hustru.² I Bruxelles får Alice sin hverdag, og det er usikkert, om de rejser til Danmark igen.³

I Belgien bliver Alice vidne til Tysklands succesrige invasion af landet. Hele det nordvestlige Europa falder på seks uger. Belgien, Holland, Luxembourg og Frankrig er nu alle under tysk herredømme. Belgien bliver administreret af en militærförvaltning, der også har Nordfrankrig som ansvarsområde. I spidsen står general Alexander Freiherr von Falkenhausen. En mand af den konservative og klassiske militære uddannelse i Prøjsen. I 1940 er han 62 år, og han er ingen fan af Hitler. Til trods for visse forsøg på at skåne lokalbefolkningen for de værste overgreb i sit ansvarsområde, så underskriver han en lang række af lovene rettet mod jøderne i Belgien. Han er impliceret i attentatet mod Hitler i sommeren 1944 og overlever kun krigen, fordi amerikanerne befrier Dachau, få minutter før at han skal henrettes. Belgierne idømmer ham en straf på 12 år for sin rolle i deportationen af jøderne og henrettelse af belgiere. Han sidder dog kun tre uger, før han frigives og udvises til Tyskland i 1951, hvilket angiveligt er for at anerkende hans forsøg på at skåne Belgien for SS-overgreb.⁴

I centrum af Bruxelles ligger det danske konsulat. Det tidligere gesandtskab er blevet til en noget lavere rangerende myndighed, fordi Danmark nu er besat. Samarbejdspolitikken med Tyskland har sikret, at der er få danske diplomater i Bruxelles. Konsulen er Viggo Jensen, der i 1943 er 45 år gammel. I en ung alder begynder han sin karriere som sekretær i Udenrigsministeriet. Før Viggo ankommer til Bruxelles, har han været udstationeret i Flensborg, Kaunas og New York. Viggo Jensen ender med at være ansat i tjenesten i 48 år. I Bruxelles assisteres han af den lidt yngre vicekonsul Aage Nielsen. Derudover er der noget kontorpersonale, men mange

er de ikke. De har til opgave at hjælpe danske statsborgere, hvis de kommer i problemer, eller assistere dem i spørgsmål vedrørende forholdene i Belgien. Samtidig er konsulatet naturligvis også Udenrigsministeriets øjne og ører vedrørende lokale forhold, der kan have interesse for Danmark.⁵

Der ses ingen kontakt mellem konsulatet og Alice før sommeren 1943, men nu mødes de, Viggo Jensen og Alice. Alices identitetskort er stemplet med et stort rødt "J", og i hendes danske pas står det jødisk klingende pigenavn. Konsulatet er på omgangshøjde med udviklingen i jødepolitikken i Belgien. Siden de første antijødiske love er der løbende blevet indberettet om emnet til det danske udenrigsministerium i København. På overfladen blot en videregivelse af offentliggjorte love, men for Udenrigsministeriets mange jurister er det ikke en svær analyse. I Belgien sker det samme, som er sket i Tyskland siden 1933. Jøderne bliver andenrangsborgere og fratages nærmest alle rettigheder og værdier.⁶

Jødepolitikken i Belgien er primært rettet mod de mange udenlandske jøder. De udgør 93 % af de ca. 50.000 jøder i landet. Der er mange af dem, der er flygtet fra Tyskland, Østrig og Tjekkoslaviet før Anden Verdenskrig. De få belgiske jøder får i en periode en lidt mere privilegeret stilling, men er underlagt de samme love. Det går stærkt i Belgien. Fra oktober 1940 til sommeren 1941 er jøderne reelt frataget enhver lovmæssig beskyttelse. Det starter som altid med definitionen af, hvem der betragtes som jøder. Særligt i Vesteuropa er den grundstenen i den videre forfølgelse. Jøder skal gå til nærmeste kommunekontor for at registrere sig som jøder. Det må Alice også gøre. I januar 1941 indskrives hun sig i registeret. Papiret er stemplet med de røde bogstaver "Juif/Jood". Det står også her, at Johannes er arier.⁷ Dette register kan alle få adgang til. Det vil sige, hvis nogen vil vide, om du er jøde, så skal de bare spørge hos kommunen. Alle jødiske virksomheder skal registreres på samme måde, men gennem deres logoer, brevpapirer osv. skal det fremgå, at virksomheden er jødisk. Denne stigmatisering gør

det nemt for enhver, der ønsker det, ikke længere at handle med firmaet. Samtidig med at jøder skal indskrives i det racistiske register, bliver de udelukket fra alle stillinger i offentlige hverv. Det vil sige, at de ikke bare skal forlade jobbet i eksempelvis retssystemet, sundhedsvæsenet eller på uddannelsesområdet, men også alle foreninger, hvor det offentlige på nogen måde er en part. Så hvis der er en, der er med i bestyrelsen af den lokale sportsklub, og klubben benytter kommunale faciliteter, så må vedkommende stoppe dette bestyrelsesarbejde. Jødiske pressefolk rammes også, da jøder ikke må sidde i avisredaktionerne mere.⁸

I 1941 strammes den lovgivning, der vil ende med den fuldstændige udplyndring af jøderne. Fast ejendom skal registreres, hvis den er ejet af jøder. Det samme skal konti og værdipapirer, uanset hvor de befinder sig i verden. Det bliver samtidig muligt for von Falkenhausen at overtage jødiske virksomheder ved at indsætte forvaltere, der egenhændigt kan bestemme over firmaet. I sommeren 1942 kommer endnu en række paragraffer rettet mod jøderne. Davidsstjernen, eller jødestjernen, som den kaldes af nazisterne, indføres. Stigmatiseringen bliver synlig for enhver i det offentlige rum, og samtidig må jøder kun leve i byerne Bruxelles, Antwerpen, Liège og Charleroi. Disse ting følger Viggo og Aage på første hånd. De kender den formelle diskrimination, og de kan som alle andre følge den offentlige. Alice kan se det samme. Vi ved ikke, hvordan hun har det i denne periode, men for hende er der et smuthul i loven. Hun kan søge om ikke at gå med den gule stjerne, fordi hun er arisk gift.

Sommerens love alarmerer de belgiske myndigheder, og selvom regeringen flygter til London i begyndelsen af krigen, føres forvaltningen videre af belgiske embedsmænd. De forsøger nu at undgå indførelsen af davidsstjernen og tvangsudskrivelse af jøder til arbejde. Som i flere andre lande bliver der også dannet en jødisk udvandringsorganisation. Den skal forhandle de jødiske vilkår på plads med Gestapo og samtidig tage sig af en række admini-

strative opgaver. En forening med få muligheder, der i så lang tid som muligt forsøger at forhale foringelserne, men samtidig må opfylde tyske krav.⁹ I sommeren 1942 opnås det resultat, at jøder med belgisk statsborgerskab ikke skal deporteres. Primært fordi belgierne anser dem for belgiske statsborgere, hvilket fra et tysk synspunkt gør det sværere at deportere dem. De forskellige tyske instanser er dog langtfra enige om den politik. Gestapo vil have fat i alle jøder, mens repræsentanter fra det tyske udenrigsministerium trækker i den anden retning. De lokale belgiske forvaltninger reagerer også forskelligt på de tyske krav om jødiske tvangsarbejdere. Nogle holder igen, mens andre ikke gør det. I juli 1942 kræves der jøder til Tyskland, og Gestapo giver den utaknemmelige opgave til den jødiske udvandringsorganisation. Allerede i august afgang det første tog. Ikke til Tyskland, men til Auschwitz. Der er 999 jøder i dette tog, og kun syv overlever. Deportationerne fra Belgien er i gang.

I løbet af 1943 bliver kursen strammet over for jøder, der er belgiske statsborgere. De første mange bølger af interneringer og razziaer er rettet mod jøder uden belgisk nationalitet, men nu er de tyske myndigheder blevet enige om, at belgiske jøder kan anholdes. De mange, der er flygtet til Belgien før krigen, er derfor deporteret nu, hvis de er blevet fanget, men mange lever i skjul.¹⁰ Alice er beskyttet af sit danske statsborgerskab, der sikrer, at danske jøder ikke bliver deporteret, selvom de ikke er i Danmark. Faren er dog gået op for både Alice og konsulatet. Løsningen bliver, at Alice får et nyt pas uden sit pigenavn, så hun lyder mere dansk. Identitetskortet bliver på konsulatet, men hun skal bruge det for at få mad, så hun må hente det en gang imellem.

Tidligt om morgenen i begyndelsen af september kører lastbilerne ud fra Gestapos garager på Avenue Louise 510 i Bruxelles. Det er 1943, og jøder med belgisk statsborgerskab er ikke længere fredet. Lastbilerne med Gestapos folk har retning mod en lang række specifikke adresser på jødiske borgere. De er målet for den store aktion i Bruxelles. Gestapo er

assisteret af sympatisører fra det flamske vagtkorps, og tilsammen får de anholdt 750 jøder. Det er planen, at de tilfangetagne jøder skal samles i garageanlægget, men derefter skal de transporteres til kasernen i Dossin, som er omdøbt til "Sammlingslager Dossin". Den ligger i Mechelen og stammer fra 1781. I sommeren 1942 omdannes kasernen til interneringssted for jøder, og den bliver sidste stop for mere end 25.000 jøder. Kasernen er ideelt placeret til de nazistiske formål – at internere jøderne i Belgien og deportere dem videre. Den ligger cirka lige langt fra Antwerpen og Bruxelles, hvor langt de fleste jøder bor. Den ligger tæt på jernbaneforbindelsen mod øst, og de næste to år afgår 28 transporter, der næsten alle har retning mod den største udryddelseslejr af dem alle – Auschwitz-Birkenau. Her bliver to ud af tre fra transporterne fra Belgien myrdet med det samme. Knap 1500 af de 25.000 overlever. Den 20. september afgår endnu en transport mod gaskamrene. I toget er de jøder af belgisk nationalitet, som er blevet interneret i Dossin. Få dage senere sidder Alice i den samme lejr.¹¹

Alices anholdelse af Gestapo er ikke kendt. Vi ved ikke, hvordan det sker, men grunden er, at hun er jøde. Alice bliver ført 32 kilometer væk fra Bruxelles. Hun sidder på det sted, hvorfra de fleste af de 28 transporter, der skal afgå, nu er gennemført. Forholdene er dårlige. Mænd, kvinder og børn sover i storrum med mellem 60 og 80 personer. De er ikke kønsadskilt. De sover på madrasser af strå i overfyldte lokaler. Stråene i madrasserne er ikke blevet udskiftet siden lejrens åbning i 1942, og der er masser af insekter. Kun nogle af rummene er opvarmet, og maden er utilstrækkelig. Dagen er ustruktureret, fordi mange af de indsatte kun skal være der i kort tid. Det er fangevogternes humør, der bestemmer dagsrytmen. Oftest op klokken 6, men sengetidene svinger. Ingen ved, om dagen slutter tidligt eller sent. Tilfældige prygl og slag er en del af hverdagen, og det er værst, når fangevogterne er fulde.¹² Det er altså på dette sted, med nummeret E47 på døren, at Alice sidder og skriver et postkort til Viggo Jensen. Hun har brug for hjælp.

Samme dag, som Alice skriver postkortet, er Viggo og Aage klar over, at hun er taget. Aage Nielsen tager hen til Gestapo på Avenue Louise 347. Kældrene under denne adresse bliver kendt for det samme som det danske Shellhus. Tortur. Indridset i kældrenes mursten ses navnene på nogle af de belgiske modstandsfolk, der sad her. Aage Nielsen ved næppe dette, mens han bevæger sig op på anden sal for at møde SS-Hauptsturmführer Fritz Ertmann. En af de højtplacerede ledere inden for Gestapo i Belgien med ansvar for det såkaldte jødespørgsmål. Manden bag planlægningen af aktionen mod de belgiske jøder i begyndelsen af september. Han er en af dem, de danske diplomater må forhandle med for at hjælpe Alice. En organisator af mord. Aage må forsøge at finde ud af, hvilke muligheder der er for at redde Alice. Konsulatet gør det uofficielt. Det er vicekonsulen, der sendes i byen, og der fremsendes ikke en lang protestskrivelse. Grænserne skal testes – hvor langt kan man gå, er Fritz til at snakke med? Samtalens enkeltheder kender vi ikke, men af resultatet kan vi udlede, at SS-Hauptsturmführeren ikke er afvisende. Han vil undersøge, hvordan Alice har det, men også om hun kan løslades. Der er altså stadig et håb for Alice, men på ét punkt melder Fritz Ertmann klart ud: Alice kan ikke blive i Belgien.¹³

Kort efter Aages visit skriver konsulen et brev til Fritz Ertmann. Det er et brev med flere undskyldninger, der skal fremme Alices sag. Viggo forsikrer om, at konsulatet slet ikke vidste, at Alice er jøde. Det er en klar løgn, der skal understøtte det næste argument. Et argument, der er rodfæstet i den mulighed, Danmark fik i januar 1943: Neutrale og tysk-allierede landes statsborgere kunne rejse hjem. Danmark er inkluderet i denne gruppe af lande. Hjemsendelserne skal være afsluttet inden udgangen af september 1943.¹⁴ Viggo prøver nu at overbevise Ertmann om, at fordi han ikke vidste, at Alice er jøde, så kunne han heller ikke hjælpe hende. Viggo beklager, at deadline er overskredet. Hovedargumentet er naturligvis, at Johannes er arisk, og her gælder undtagelser. Viggo understreger også, at

konsulatet vil sørge for, at Alice rejser, hvis hun bliver løsladt.

Et postkort med få farver. Rød, sort, hvid og blå. Et blå stempel med ordene "Postkaart" og "Carte Postale" og logoet for det belgiske postvæsen. Det er et officielt postkort. Nederst i venstre side er der en reklame for Antwerpens tandlægeklinikker. På billedet er der tegnet et ansigt med en person med tandpine. Et blå frimærke med den belgiske løve, der står centralt i det belgiske våbenskjold. Løven er i en åbning af hermelin med en lukket kongekrone øverst. Et normalt blå belgisk frimærke med sort poststempel fra Mechelen. 27.9.1943. Postkortet er til det danske konsulat. Afsenderen er Alice, der skriver fra "Dossin Kaserne in Mechelen". Postkortet fra interneringslejren er skrevet med blyant. Postkortet ligger i sagen i 73 år. Først på konsulatet i Bruxelles og senere i Rigsarkivet. Nu kommer hendes ord til live igen. Vi kan stadig læse blyantens skrårskrift trods de mange år. Ordene beskriver, hvad hun behøver for at blive frigivet. ID-kortet, der ligger på konsulatet. Beviset på, at hun er arisk gift, men også Johannes' fødselsattest. Livstegnet fra Dossin er altså syv dage undervejs, før det lander på Viggo Jensens bord.

Ekspresbrevet fra Viggo skrives samme dag. Viggo skal nok forsøge, hurtigst muligt, at skaffe de papirer, Alice har behov for. Senere samme dag sender Viggo brev nummer to. Oversatte kopier af vielsesattesten og dåbsattesten, men også selve ID-kortet. Konsulen er af den overbevisning, at det kan hjælpe Alice ud fra lejren. Næste dag sætter Viggo Jensen gang i en appelstrategi, der involverer det tyske udenrigsministerium. Der appelleres direkte til den tyske ambassadør i Belgien, Dr. Ludwig Mayr-Falkenberg. Der er helt tydeligt et håb om, at Gestapos tavshed siden mødet den 23. september vil blive brudt. Ambassadøren repræsenterer samtidig den myndighed, der normalt tager sig af sådanne forhandlinger, men også må vurderes som en forhandlingspartner, der normalt vil se mildere på den danske forespørgsel. Allerede næste dag ringer

telefonen hos Viggo. Det er det tyske gesandtskab. Alice kan løslades, men hun skal rejse hjem. Papirarbejdet skal ordnes i lejren. En fra konsulatet må tage derud. Det gør sekretæren Hjalmer Jacobsen, men han kommer ikke ind. Han bliver afvist ved kontrolposten.

Sekretæren må tage hjem igen. Konsulatet går i gang med at få Alice ud igen. I posten er der brev fra den tyske ambassade, der nu skriftligt forsikrer om, at både det tyske udenrigsministerium og Gestapo er enige om, at Alice kan løslades og rejse til Danmark. Alt papirarbejdet skal udføres i lejren. Nu ringes der til den tyske ambassade. Vi skal bruge en adgangstilladelse for at komme ind og få ordnet det praktiske. Dr. Keim er kontaktpersonen på den tyske ambassade. Han ringer til Gestapo. Fritz Ertmann lover en tilladelse. Den kommer dagen efter. Ertmanns chef, SS-Obersturmführer Kurt Asche, lederen af jødespørgsmål i Belgien, har skrevet under. Hjalmer kan tage derud igen. Det gør han 2. oktober 1943. Den foregående aften og nat gik jagten på de danske jøder. Det ved han måske, da han står ved indgangen og bliver lukket ind. Vi ved ikke, om han blev vidne til de elendige forhold, eller om de mødes på et kontor. Får han at vide, at maden er sparsom? At fangerne bliver slået? Vi ved det ikke, men han taler med Alice. Hun er klar over situationens alvor, og at hun må rejse til Danmark. Sekretæren noterer, at der ikke er nogen fare for, at Alice vil forsøge at undgå at rejse. Noter minder os om, at Alice har sit liv i Belgien. Ikke i Danmark.

Alices lejlighed er måske blevet udsat for et røveri, eller også reagerer konsulatet, fordi personalet har set, hvordan jødiske lejligheder tømmes efter deportationerne. Der sættes en seddel op på døren: Alice står under den danske regerings beskyttelse, selvom den regering, der henvises til, er gået af. Det bizarre stunt virker. Nu går papirarbejdet i gang. Alice har udfyldt papirerne, Viggo sender dem videre. Der følger ti dage med tavshed i sagen. Det er klart. Jøderne i Danmark er blevet forsøgt deporteret.

Mere end 400 er på vej til Theresienstadt, og imens foregår masseflugten over Øresund. Hvorfor skulle de tyske myndigheder acceptere løsladelsen af en dansk jøde? I det store formål om at myrde Europas jøder er hun vel blot endnu et offer? Hvorfor skal den tyske ambassade og Gestapo tage sig af Alices sag? Hvorfor lige netop hende? En del af svaret går over Danmark. Forhold, de ikke kender i Belgien, får afgørende betydning for sagens videre forløb. Werner Best sætter aktionen mod de danske jøder i gang. Hitlers godkendelse af planerne lægger alle forsøg på at afværge den i graven. Aktionen er en talmæssig fiasko, og de fleste jøder flygter til Sverige efter at være blevet advaret om tyskernes hensigter. Allerede den 5. oktober giver Werner Best visse indrømmelser til de danske embedsmænd. Jøder, der er arisk gift, vil ikke blive deporteret. Det løfte kan være med til at redde Alice.¹⁵

De ti tavse dage afløses af et brev fra Viggo Jensen til Alice. Hun kan stadig løslades. Vi kender ikke Alices reaktion. Var hun glad eller stadig nervøs? Det er de tyske myndigheder, der skal skrive rejsevisummet. Det er tidskrævende papirarbejde. Alt skal gøres i hånden og baseres på spørgeskemaet. Imens gør Viggo et nyt pas klar. Det gamle er taget i forvaring og ligger hos Gestapo. Men hvis det ikke returneres, er Viggo forberedt. Den 25. oktober er visummet klar. Nu skal Viggo have fat i Gestapo for at få Alice løsladt. Johannes' rolle er uklar i det her forløb. Han figurerer ikke i det danske materiale; vi ved ikke med sikkerhed, om han er i Belgien. På ID-kortet fra Gestapo står, at han forlader Belgien den 28.10.1943, men det står der også på Alices. Måske forlader Johannes Belgien uden Alice på den planlagte rejsedato, for hun er først i sin lejlighed en dag senere.

En dansk pastor er klar til at rejse sammen med hende, men Alice er syg. Viceværten ringer til konsulatet. Hun kan ikke rejse. Viggo besøger hende med det samme, og de venter sammen på lægen. Dommen er klar: Rejsen må udskydes. Alices sygdom er begyndelsen på et nervespil, som vi i dag

ved er en uhyggelig skæbnedans. Viggo Jensen får besked fra lægen: Alice kan først rejse om to til tre dage. Viggo ringer til Dr. Keim, der godt kan godkende udsættelsen, men Dr. Keim truer også. Hvis Alice ikke er rejst, så må Gestapo underrettes. Viggo Jensen er klar over alvoren og besøger Alice i lejligheden. Han fortæller hende, hvordan situationen er. Hun må rejse, hun *skal* rejse. Aftalen er, at Alice skal komme ned på konsulatet om tirsdagen. Det er om to dage. Der skal det praktiske med billetterne ordnes. Senere den dag får Viggo besøg på konsulatet. Det er en af Alices bekendte. Kan Alice ikke blive i Belgien på en eller anden måde? lyder spørgsmålet. Svaret er negativt. Viggo Jensen er overbevist om, at hverken den tyske ambassade eller Gestapo vil gå med til det. Dagen efter sender Viggo bud efter Alice. Der er nyt fra Udenrigsministeriet, som vil interessere hende. Hun kommer ikke. Hun rejser ikke.

Viggo besøger hende igen et par dage senere. Den dag hun skulle være kommet ned for at få billetterne til rejsen. Hun er sengeliggende, hun er syg. Konsulen har brevet fra Udenrigsministeriet med. Det er Werner Bests bekræftelse på, at jøder med en arisk ægtefælle kan bo i Danmark. Alice har haft besøg af to læger, og to lægeerklæringer viser nu, at hun har problemer med leveren og galdeblæren, men også at kuren er et par dage i sengen.

Lægeerklæringerne bruger Viggo Jensen til endnu en gang at få rejsen udsat hos den tyske ambassade. Dr. Keim giver tilladelsen, og Alice kan blive i Belgien indtil den 8. november. Det er fem dage senere end den oprindelige rejsedato, og tilladelsen gives med endnu en trussel om Gestapo, hvis Alice forsøger at blive i Belgien. Viggo Jensen fortæller om truslen til Alice, og han skriver et beskyttelsesbrev til hende, som hun skal vise, hvis hun kommer i problemer. Samtidig skal hun straks ringe til den tyske ambassade eller Viggo Jensen. Konsulen er fuldt ud klar over, hvad der står på spil, og at Alices skæbne bliver bestemt af de tyske myndigheder.

Alice besøger konsulatet to dage før fristen for afrejse. Er det billetterne, der nu langt om længe skal ordnes? Nej. Alice kan ikke rejse, siger hun. Konsulens reaktion er ukendt, og på udløbsdagen for hendes ophold ringer hun igen. Hun kan ikke rejse, er beskeden. Viggo Jensen forsøger at få ambassaden med på endnu en forlængelse. Han forsøger at overbevise de tyske diplomater om, at Alice stadig er for syg. Kunne man forestille sig, at hun blev en måned mere? Den normale kontaktperson på den tyske ambassade, Dr. Keim, er ude at rejse. I stedet ringer Baron von Schell, der er stedfortræderen. Han vil have et møde med Viggo. Emnet er Alice. Mødet forløber nogenlunde, men baronen kræver, at Alice rejser. Han vil samtidig forsøge at få det tyske Røde Kors til at rejse sammen med Alice. Endnu en gang skal en læge undersøge hende, kræver baronen. Heldigvis er der stadig muligheder, og heldigvis er Alice ikke bare blevet hentet af Gestapo.

Lægen undersøger Alice igen og taler med Viggo Jensen. Lægen mener nu, at et par ugers hvile burde være nok til, at Alice kan rejse. Samtidig får Alice et brev ind ad døren fra *Association des Juifs des Belgique*. Den administrative myndighed, der er skudt ind imellem Gestapo og jøderne. Den, der har det utaknemmelige job at sørge for personer til deportationerne, samt meget af det administrative arbejde. Beskeden er, at Raceforskningskontoret mangler fødsels- og døbsattester for Johannes' bedsteforældre. Der foregår altså en undersøgelse af, om Johannes reelt er arisk. Alice er ved at komme i problemer. Falder Johannes' status som arisk bort, så er Alice prisgivet. Så kan hun deporteres. Alt arbejde for hende vil være forgæves, og hun vil med stor sandsynlighed blive myrdet i Auschwitz. Det er, hvad der er på spil nu. Viggo Jensen er bevidst om faren for deportation, han har hørt rygterne om drabene på jøderne i øst.¹⁶ Der er ikke kommet nogen tilbage til Belgien. Han besøger Alice. Hun skal overtales til at rejse. Nu er det alvor. Alice er presset, og hun siger endelig, hvad der er galt. Hun tør ikke rejse.

Det er en velbegrundet frygt. Tænk at skulle rejse gennem det nordlige Tyskland, hvor bombe- og jager togter foregår. Samtidig er hun jøde. Den mest forfulgte minoritet på kontinentet de sidste 10 år. Ville man selv turde? Frygter hun ikke deportationen mere end en rejse til Danmark? Åbenbart ikke. Viggo Jensen må igen besøge baronen. Dr. Keim er stadig bortrejst. Heldigvis gør baronen ikke alvor af sin trussel om at kontakte Gestapo, eller også er det gjort, og det er derfor, Alice skal bevise, at Johannes er arisk. Vi ved det ikke, men Viggo Jensen får noget ekstra tid, fordi baronen vil lade Dr. Keim bestemme i sagen, der nu hviler, indtil Dr. Keim er tilbage. I mellemtiden beder Viggo Jensen om assistance hjemmefra. Dåsattesterne for Johannes' forældre skal fremsendes. Det går stærkt. De ved nu, at det drejer sig om liv eller død, når det handler om jøder.

Tre dage senere, den 19. november, ringer Dr. Keim. Alice vil blive undersøgt af de tyske myndigheders egen læge. Dagen efter kommer det formelle brev. Alice skal møde på Oberfeldkommandaturen, hvor stabslægen, en Dr. Meissner, vil undersøge hende. Resultatet vil være afgørende for sagens videre forløb. De tyske myndigheder er trætte af tovtrækkeriet. Nu vil de have deres egen vurdering. Hvorfor bruger de overhovedet tid på sagen? Hvorfor deporteres hun ikke bare? Har de tyske læger ikke nok at se til? Nej. De gør plads til den danske statsborger og jøde Alice. Dét på et tidspunkt, hvor langt de fleste jøder er blevet myrdet, og hvor de fleste jøder i Belgien er deporteret. På et tidspunkt, hvor Danmark ikke har nogen regering og nærmest heller ingen jøder. Undersøgelsen går, som den må. Alice er rask, og hun skal rejse om otte dage. Det danske konsulat skal sørge for, at hun er ude af landet den 6. december 1943, men det er hun ikke.

1. december ringer Viggo Jensen til Dr. Keim, og rejsen udsættes endnu en gang, til den 15. december. Vi ved ikke hvorfor. Måske er det en rejsepartner, der byder sig, eller måske er det ikke praktisk muligt før denne dato. Heldigvis kan det igen lade sig gøre, og for sjette gang udskydes rejsen.

Den 15. december begynder rejsen mod Danmark. Den varer lang tid. Juleaften 1943 kan konsulen ringe til Alices søn. Alice er i Danmark. Tre dage senere kommer et postkort fra Alice. Hun sidder på Hotel Astoria i København og er fortvivlet. Hendes belgiske francs kan ikke bruges. Hun er alene. Hun beder om hjælp fra Viggo Jensen. Hjælpen kommer i stedet fra Johannes. Alice bor hos ham, og han har "ordnet alt for hende". Den utænkelige rejse er næsten slut.

I Belgien overtager sønnen formelt lejligheden med hjælp fra konsulatet. Alices bopæl og indbo er altså sikret mod tyveri eller tvangssalg, som reelt er det samme. Det bliver februar 1944, før vi igen hører fra Alice. Hun har forladt Danmark og bor nu i Sverige. Hun bor hos en anden søn i Sverige. Hun er kommet ovenpå igen. Hun kan se, at Viggo har hjulpet hende, og hun skriver tak. Hun er ved at falde til ro, og forstadslivet i Stockholm er hun ved at vænne sig til. "Jeg længes efter fred", skriver hun. Hun vil gerne se sine venner igen. Hun håber, det snart kan lade sig gøre. Freden kommer. Alice rejser igen. Hjem til Belgien, i februar 1946.

Hun besøger konsulatet. Aage er der stadig, og han udsteder et nyt pas til hende. I det pas står det samme som i det forrige. Født i april 1883. Bopæl Bruxelles. Vækst: middel. Hår: brunt. Øjne: gråbrune. Der sidder et sort og hvidt billede af Alice fra 1946 i sagen. Hun har en hvid skjorte på med en hvid sløjfe. Hun har en mørk, blazerlignende jakke over skjorten. Hun kigger højt til venstre, og i hendes runde ansigt ser man gnisten af liv, som skaber et næsten stolt smil på hendes mund. Nu kan hun igen rejse på sit danske pas uden frygt.

Epilog

Jeg stødte på Alices utrolige historie under mit arbejde med bogen *Udsigt til forfølgelse. Det danske udenrigsministerium og de europæiske jødeforfølgelser 1938-1943*. Bogen behandler primært det videnskabelige niveau, Udenrigsministeriet havde om jødernes skæbnetimer i den nazistiske periode. Der-

med lagde den sig i slipstrømmen på en række internationale værker om samme emne, der i øvrigt konkluderer, at de allierede i december 1942 vidste alt om mordet på jøderne.¹⁷ Danmark var i besættelsesperioden i en særlig tilskuerposition. Samarbejdspolitikken gav Danmark en sådan stilling i Det Tredje Rige, at landet kunne bibeholde diplomatiske repræsentationer i en lang række lande under Anden Verdenskrig. Det betød, at jøder med dansk statsborgerskab ofte modtog hjælp fra de danske diplomater. I slutningen af 1941 blev det forbudt for jøder at forlade det tyske magtområde, hvorfor jøder med dansk statsborgerskab var fanget i flere lande. Åbningen kom som nævnt i det første halvår af 1943, hvor de fleste, med assistance fra Udenrigsministeriet, nåede Danmark.

Gennem Alices dramatiske historie viser denne artikel, at det danske udenrigsministerium fik et bredt kendskab til den legalt begrundede forfølgelse, men samtidig et lokalt og personligt indblik i de faktiske omstændigheder og konsekvenser for jøderne i Belgien. Registrering, stigmatisering, forbud og udelukkelse, konfiskeringer, tvangsflytninger og deportationer blev registreret af de danske diplomater. Artiklen understreger samtidig, at det danske tilskuerperspektiv i høj grad var styret af de rammer, der blev givet af de lokale tyske magthavere. Det er tydeligt, at det var en fordel at forhandle med den normale samarbejdspartner, den tyske ambassade i Belgien, mens det viste sig muligt, men tungt, at rykke på Gestapo. Den særstilling, som Danmark, på godt og ondt, besad, muliggjorde, at der kunne indgås forhandlinger om Alice. Uden hendes danske pas ville hun sikkert være blevet deporteret sammen med de andre udenlandske jøder inden sensommeren 1943.

De danske diplomaters arbejde for hende er også ganske bemærkelsesværdigt. Artiklen viser, at deres personlige indsats reddede Alices liv. Det gjorde de ved konstant at skrive, besøge og ringe til de relevante tyske myndigheder, samtidig med at de udnyttede deres personlige forhold til de tyske diplo-

mater. Den svenske forsker Paul Levine har kaldt en sådan fremgangsmåde "bureaukratisk modstand".¹⁸ Jeg vil ikke gå så langt, men fordi der eksisterede et forhold, hvor de tyske myndigheder respekterede det danske bureaukrati, selv efter samarbejdets fald i august 1943, så var det muligt at udnytte de bureaukratiske kanaler. Det sikrede, at Alices rejse kunne udsættes seks gange, og at det tyske militær brugte ressourcer på at undersøge hende.

Spørgsmålet, om danske diplomater kunne have reddet jøder af anden nationalitet, er naturligvis relevant, men også umuligt at besvare tilfredsstillende, selvom der blev reddet jøder, der ikke var danske, i et begrænset omfang.¹⁹ Derimod er det meget svært at forestille sig en masseudstedelse af danske statsborgerskaber eller beskyttelsespas. For det første var det imod linjen i København, men på den anden side er det sådan, mange blev reddet. Ved at nogen sagde fra. Spekulerer vi i, at diplomaterne massivt havde ageret selvstændigt og udstedt masser af pas, så var de tyske myndigheder med stor sandsynlighed blevet mistænkelige, hvilket kunne have fatale konsekvenser for jøderne i Danmark. Forestiller vi os, at øvelsen lykkedes, så ville det betyde, at antallet af jøder i Danmark i første halvdel af 1943 var blevet stærkt forøget. Hvad ville 5000 ekstra jøder have betydet for den overvejende succesfulde flugt i oktober 1943? Vi kan kun gætte og gisne om dette. I stedet viser den svenske case, at danskerne ikke handlede markant anderledes end svenskerne, selvom det naturligvis rummer mange problematiske elementer at sammenligne et neutralt land med et besat.

Indtil december 1942 holdt de svenske myndigheder lav profil i forhold til jøderne uden for Sverige, hvilket var en forlængelse af den restriktive flytningepolitik fra før krigen. Efter deportationen af de norske jøder accepterede svenskerne jøder fra Norge, og senere fra Danmark. Der ses ingen helhjertede svenske initiativer for at redde udenlandske jøder fra det øvrige Vesteuropa.²⁰ Det er derfor også svært at argumentere for, at de danske myndigheder,

med værnemagten i landet, skulle og kunne agere anderledes uden en stor risiko for tyske konsekvenser. Efter oktober 1943 er alle muligheder lukkede. Danmark er i den tyske selvforståelse "Judenrein", og regeringen er gået af. Hvor skulle de jøder, Danmark eventuelt reddede, være taget hen? Ville nazisterne overhovedet lade dem rejse? Alices historie viser, at samarbejdspolitikken gav muligheder, som andre lande ikke havde, men som vi også ved, var det ikke gratis at indgå en pagt med det onde.²¹

LITTERATUR

Bjerre, Jacob Halvas.

2015 *Udsigt til forfølgelse: Det danske udenrigsministerium og de europæiske jødefølgelser 1938-1945*. University of Southern Denmark studies in history and social sciences, vol. 501. Syddansk Universitetsforlag, Odense, 2015.

Breitman, Richard.

1999 *Official Secrets: What the Nazis Planned, What the British and Americans Knew*. New York, NY: Hill and Wang, 1999.

Friedländer, Saul.

1997 *Nazi Germany and the Jews*. 1st. ed. New York: HarperCollins, 1997.

Happe, Katja, Lambauer, Barbara, og Maier-Wolthausen, Clemens.

2008 *Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden durch das nationalsozialistische Deutschland, 1933-1945, West- und Nordeuropa. Juni 1942-1945*. Bd. 12/2015. VEJ - Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden durch das nationalsozialistische Deutschland 1933-1945 12. München: Oldenbourg, 2008.

Kazerne Dossin, Museum & Memorial (Online)

2016 "<https://www.kazernedossin.eu/EN/Museum-Memoriaal/Museum/Thema-Angst>" adgang d. 26. juni "[\[eu/EN/Museum-Memoriaal/Wegwijs/Geschiedenis\]\(https://www.kazernedossin.eu/EN/Museum-Memoriaal/Wegwijs/Geschiedenis\)", adgang d. 26 juni 2016.](https://www.kazernedossin.</p></div><div data-bbox=)

Kazerne Dossin, Museum & Memorial

2016 Adgang til digitaliseret kopi af Alices registreringspapir. Original i det belgiske Rigsarkiv.

Kirchhoff, Hans

2015 *At handle med ondskaben, Samarbejdspolitikken under besættelsen*. Gyldendal, 2015.

Kirchhoff, Hans.

2013 *Holocaust i Danmark*. University of Southern Denmark studies in history and social sciences, vol. 464. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2013.

Kirchhoff, Hans, og Lone Rünitz.

2007 *Udsendt til Tyskland: dansk flygtningepolitik under besættelsen*. Dansk flygtningepolitik 1933 - 1945. Odense: Syddansk Univ.-Forl, 2007.

Kraks Blå Bog

1977 Kraks Blå Bog 1977. 1. udg. Bd. 1977. København: Krak, 1977.

Laqueur, Walter

1980 *The terrible secret: an investigation into the suppression of information about Hitler's "final solution"*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1980.

Levine, Paul A.

1998 *From Indifference to Activism. Swedish Diplomacy and the Holocaust, 1938-1944*. Uppsala: Uppsala University Library, 1998.

London, Louise

2003 *Whitehall and the Jews, 1933-1948. British Immigration Policy, Jewish Refugees and the Holocaust*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Longerich, Peter

1998 *Politik der Vernichtung. Eine Gesamtdarstellung der nationalsozialistischen Judenverfolgung*. München: Piper, 1998.

Rigsarkivet

1909-1945 Udenrigsministeriets gruppeordnede sager 1909-1945. 121.d.12a-b.

Rigsarkivet

1923-1945 Bryssel, Diplomatisk Repræsentation, 1923-1946. 35.K.250.

Service public federal Sécurité sociale, Direction-Générale de la Guerre, Belgique

1943-1977 Gestapo ID-kort 1943 og undersøgelsessag 1977.

Steinberg, Maxime

2004 *La persécution des Juifs en Belgique (1940-1945)*. Questions à l'histoire. Bruxelles: Editions Complexe, 2004.

Udenrigsministeriet

1942 *Udenrigsministeriets Kalender 1942*. København: Udenrigsministeriet, 1942.

Wistrich, Robert S. og Mazal Holocaust Collection

2002 *Who's Who in Nazi Germany*. London; New York: Routledge, 2002.

NOTER

1 Arkivloven forhindrer brugen af Alices fulde navn. Overtrædelse straffes med op til seks måneders fængsel. Se Lovbekendtgørelse nr. 1035 af 21/08/2007 paragraf 51.

2 Dette og efterfølgende udsagn er baseret på Alices sag i Rigsarkivet - Bryssel 1923-1946, med mindre andet er angivet.

3 Det er uvist, om Alice og Johannes besøger Danmark i perioden 1938-1943. Alices pas bærer ikke stempler, der indikerer indrejser i Danmark, men i folketællingen fra 1940 figurerer de begge som værende i Danmark. Undersøgelsen af ægteparrets forhold i Belgien fra 1977 viser, at de er bosiddende i Belgien i krigsperioden. Dokumenterne er stillet til rådighed af Service public federal Sécurité sociale,

Direction-Générale de la Guerre, i Belgien.

4 Wistrich 2002, s. 57.

5 Udenrigsministeriets kalender 1942 og *Kraks Blå Bog* 1977, s. 524.

6 For den mest udtømmende gennemgang af denne udvikling, se de første 250 sider i Longerich 1998.

7 Adgang til dokumentet er venligst givet af Kazerne Dossin Museum & Memorial.

8 For dette afsnit og de følgende benyttes Happe, Lambauer og Maier-Wolthausen 2008, s. 45-48, og Udenrigsministeriets gruppeordnede sager 1909-1945. 121.d.12a-b.

9 Se eksempelvis Friedländer 1997, s. 244-245.

10 Det vurderes, at ca. halvdelen af jøderne i Belgien undgik deportation, fordi de levede under jorden.

11 <https://www.kazernedossin.eu/EN/Museum-Memoriaal/Wegwijs/Geschiedenis> (2016-06-26), <https://www.kazernedossin.eu/EN/Museum-Memoriaal/Museum/Thema-Angst> (2016-06-26), Happe, Lambauer og Maier-Wolthausen 2015, s. 47.

12 Ibid., s. 565-569. Lucien Hirsch, der er belgisk jøde, sidder længere tid i lejren, fordi han anholdes i efteråret 1942. Belgiske protester gør, at han ikke deporteres. Som nævnt samles kræfterne om de udenlandske jøder. De belgiske jøder, der blev interneret, før de tyske instanser blev enige om politikken, bliver kortvarigt løsladt i sommeren 1943. I Luciens frihedsperiode skriver han et brev om forholdene i lejren, der når eksilregeringen i London. Det er herfra, vi har de samtidige beskrivelser af vilkårene i lejren.

13 Steinberg 2004, s. 258. Happe, Lambauer og Maier-Wolthausen 2015, s. 556-558.

14 For yderligere detaljer og mere information, se Kirchhoff og Rünitz 2007, s. 420-425, og Bjerre 2015, s. 175-183.

15 Kirchhoff 2013, s. 174.

16 Det vurderes, at Udenrigsministeriet senest i sommeren 1943 vidste, at jøderne blev myrdet. For en udredning af dette spørgsmål, se Bjerre 2015.

17 Eksempler er Breitman 1999, London 2003, Laqueur 1980.

18 Levine 1998, s. 14-16.

19 Se f.eks. Bjerre 2015, s. 213, for redningen af en tidligere generalkonsuls familie i Ungarn. I alt blev mindst 21 jøder uden dansk statsborgerskab reddet, se s. 229 samme sted.

20 For en behandling af dette emne, se Levine 1998.

21 Kirchhoff 2015.